

การอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนแถวพื้นถิ่นในย่านเมืองเก่าสกลนคร

Rehabilitation of Vernacular Row House in

Sakon Nakhon Old Town

รับบทความ	14/05/2021
แก้ไขบทความ	26/06/2021
ยอมรับบทความ	29/06/2021

ธรรศ วัฒนาเมธี วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ
ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Tat Wattanamethee, Wimonrart Issarathumnoon

Department of Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

tat.tarch@gmail.com, wimonrart.i@chula.ac.th

บทคัดย่อ

การอนุรักษ์และฟื้นฟูเป็นหนึ่งในวิธีการที่ช่วยรักษาเรือนแถวพื้นถิ่นในย่านเมืองเก่าสกลนคร การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพและการใช้งานของเรือนแถว นอกจากนี้การวิจัยยังสำรวจสาเหตุ วัตถุประสงค์และแนวคิดที่นำไปสู่เทคนิควิธีการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนให้สอดคล้องกับการใช้งานในปัจจุบัน แล้วนำผลการศึกษามาสรุปและเสนอแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูที่เหมาะสมกับเรือนแถวพื้นถิ่น วิจัยเริ่มต้นจากการสำรวจพื้นที่ศึกษาเบื้องต้น ร่วมกับการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นคัดเลือกกรณีศึกษาเพื่อศึกษาเชิงลึกด้วยการสำรวจ การรังวัด และการสัมภาษณ์

ผลการศึกษาพบว่า ในปัจจุบัน เรือนแถวพื้นถิ่นในพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่ยังมีการใช้งาน ขณะเดียวกันเรือนบางส่วนกลับถูกทิ้งร้าง จากกรณีศึกษาแสดงให้เห็นว่า เรือนแถวถูกเปลี่ยนแปลงทางกายภาพจากการอนุรักษ์และฟื้นฟู ซึ่งอาจลดทอนความแท้และบูรณภาพของเรือน ในทางกลับกัน การดำเนินงานได้ช่วยส่งเสริมการใช้ประโยชน์ ส่งเสริมภูมิทัศน์ย่านเมืองเก่า รักษาองค์ความรู้ทางสถาปัตยกรรม และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ นอกจากนี้ยังช่วยรักษาคุณค่าทางจิตวิญญาณของอาคาร

ข้อเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูเรือนประกอบด้วย การส่งเสริมภูมิทัศน์ย่านเมืองเก่าที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์ผนังและองค์ประกอบภายนอก การส่งเสริมการใช้ประโยชน์อย่างร่วมสมัยที่ช่วยเพิ่มคุณค่าด้านการใช้งานและเศรษฐกิจ การเพิ่มสำคัญของการจัดทำเอกสารรวบรวมข้อมูลและบันทึกสภาพของเรือน การประเมินคุณค่าก่อนการดำเนินงาน การอนุรักษ์ไม้และใช้วัสดุในท้องถิ่น ตลอดจนการวางแผนการบำรุงรักษาอาคารตามขั้นตอนการอนุรักษ์และฟื้นฟู

คำสำคัญ: การอนุรักษ์และฟื้นฟู สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เรือนแถว ย่านเมืองเก่า สกลนคร

Abstract

Rehabilitation is one of the methods to conserve vernacular row houses in Sakon Nakhon Old Town. This research aims to study present conditions, as well as changes in physical characteristics and utilizations of these row houses. In addition, this research also examines the causes, objectives and concepts leading to the selection of conservation techniques which is suitable for their current uses. Consequently, the results of the study were summarized and guidelines for rehabilitation approaches which are suitable for vernacular row houses were proposed. Research methodology comprised preliminary study of the study area and related documents and researches. Then, case studies were selected for in-depth study by field survey, measure works and interviews.

The results found that, at present, most of the vernacular row houses in the study area are still in use, whereas a few have been abandoned. Case studies show that the row houses have been physically changed by rehabilitation, which may diminish the authenticity and integrity of the houses. On the other hand, rehabilitation enhances utilization and historic urban landscape, maintains architectural knowledge and historical evidence of the area. Furthermore, this approach helps maintain spiritual value of the buildings.

The proposed rehabilitation guidelines include promoting historic urban landscape; focusing on the conservation of the walls and facade elements; promoting contemporary uses which enhance functional and economic values; increasing the importance of documentation; recording and documenting existing features and conditions of the houses, assessing values before implementation, conserving wood and using local materials, as well as planning for building maintenance based on the rehabilitation process.

keywords: *Rehabilitation, Vernacular Architecture, Row House, Old Town, Sakon Nakhon*

บทนำ

เรือนแถวพื้นถิ่นในย่านเมืองเก่าสกลนครเป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบหนึ่งที่มีลักษณะอันโดดเด่น มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของเมือง และมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวสกลนครตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เรือนแถวเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีนและชาวเวียดนาม หลังจากที่มีการปฏิรูปการปกครองหัวเมือง และสร้างถนน 8 สายหลักในเมืองเมื่อปี พ.ศ. 2436 – 2444 (รวินทร์ ถิ่นนคร, 2550) ชาวจีนและเวียดนามได้นำรูปแบบการก่อสร้างเรือนพักอาศัยกึ่งค้าขายมาปรับใช้ในพื้นที่ ทั้งยังมีอิทธิพลแก่คนในท้องถิ่น ต่อการก่อสร้างเรือนพักอาศัย เรือนร้านค้า และที่ทำการของหน่วยงานต่าง ๆ บริเวณสองฟากถนนสายหลัก จนเกิดเป็นย่านหน่วยงานราชการและย่านเศรษฐกิจการค้าที่สำคัญของเมืองตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เนื่องด้วยปัจจัยจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมือง อาทิ การย้ายศาลากลางจังหวัดออกจากย่านเมืองเก่าเมื่อ พ.ศ. 2506 (รวินทร์ ถิ่นนคร, 2550) เหตุอัคคีภัยครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นหลายครั้งตั้งแต่ พ.ศ. 2516 - 2523 (สพสันต์ เพชรคำ, 2560) ซึ่งนำไปสู่การย้ายพื้นที่การค้าไปยังตลาดแห่งใหม่ รวมทั้งเหตุผลทางด้านการเสื่อมสภาพตามอายุของเรือน และความไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้งานและเทคโนโลยีในปัจจุบัน ส่งผลให้เรือนแถวพื้นถิ่นภายในย่านเมืองเก่าสกลนครลดจำนวนลง โดยจากการสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2550 พบว่ามีจำนวนเรือนแถวไม้ในย่านเมืองเก่าสกลนครทั้งสิ้น 72 หลัง (รวินทร์ ถิ่นนคร, 2550) และในปี พ.ศ. 2559 พบว่ามีเรือนแถวที่ถูกรื้อถอนเพื่อก่อสร้างอาคารสมัยใหม่ประมาณ 8 หลัง (วรวิทย์ จันทเดช, 2559) นอกจากนี้ เรือนแถวบางส่วนยังถูกปรับเปลี่ยนหน้าตาอาคารจนแทบไม่เหลือลักษณะดั้งเดิม หรือถูกทิ้งร้างขาดการดูแลรักษา อย่างไรก็ตาม จากการลงพื้นที่สำรวจและสัมภาษณ์ผู้ใช้งานอาคารเบื้องต้นในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2560 ผู้วิจัยพบเรือนแถวพื้นถิ่นอีกเป็นจำนวนมากที่ยังคงมีการใช้งาน ทั้งที่คงรูปแบบการใช้งานที่ต่อเนื่องมาจากในอดีต หรือการใช้งานที่ปรับเปลี่ยนใหม่ นอกจากนี้ยังพบว่าเรือนแถวเหล่านี้ได้รับการปรับปรุงฟื้นฟูสภาพอาคารด้วยเทคนิควิธีที่แตกต่างกัน

บทความนี้ เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนแถวพื้นถิ่นในย่านเมืองเก่าสกลนคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับปรุงฟื้นฟูสภาพเรือนแถวพื้นถิ่นให้ตอบสนองการใช้งานในปัจจุบัน โดยเน้นการทำความเข้าใจสภาพเรือน สาเหตุ และแนวคิดของผู้ดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือน ที่นำมาสู่เทคนิควิธีการที่ใช้ ตลอดจนศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการดังกล่าว แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ และเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนแถวพื้นถิ่นในย่านเมืองเก่าสกลนครต่อไป

กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษานี้อาศัยกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูสถาปัตยกรรม และแนวปฏิบัติในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งมีเนื้อหาสำคัญดังนี้

การอนุรักษ์และฟื้นฟูสถาปัตยกรรม

1. ความหมายของการอนุรักษ์และฟื้นฟู (Rehabilitation)

การอนุรักษ์และฟื้นฟู ในภาษาไทยอาจเรียกด้วยคำอื่นว่า การฟื้นฟู การปรับปรุงฟื้นฟู หรือ การฟื้นฟูสภาพ หมายถึง การปรับปรุงกายภาพของอาคารประวัติศาสตร์ในพื้นที่ปรับปรุงฟื้นฟูเมือง ที่มีความซับซ้อนทางเศรษฐกิจให้กลับมามีชีวิตดั้งเดิม (ยงธนิศร์ พิมลเสถียร, 2556a, น.77) ด้านสำนักงานรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยสหรัฐอเมริกา (Grimmer, 2017) ได้ให้นิยามคำว่า การอนุรักษ์และฟื้นฟู (rehabilitation) ไว้ว่าหมายถึง กระบวนการทำให้สิ่งทรมิตรพธ์สามารถใช้งานได้ผ่านการใช้ซ่อมแซม ดัดแปลง และต่อเติม ในขณะเดียวกันก็สงวนรักษาสัดส่วนและลักษณะที่สื่อถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรม สอดคล้องกับกฎบัตรบูรา (Australia ICOMOS, 2013) ซึ่งเรียกวิธีการอนุรักษ์ที่คล้ายกันนี้ว่า การปรับปรุงอาคาร (adaptation) อันหมายถึง การเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขสถานที่ให้มีศักยภาพเหมาะสมกับการใช้งานที่เป็นอยู่ หรือการใช้งานที่เสนอใหม่ อาจมีการเสริมงานระบบอาคารใหม่ หรือเป็นการปรับเปลี่ยนเพื่อเป็นการคุ้มครองรักษาสถานที่

แห่งนั้นไว้ โดยการปรับปรุงดังกล่าวต้องได้รับการพิจารณาอย่างดีแล้วว่ามีการเปลี่ยนแปลงกายภาพอาคารน้อยที่สุด และส่งผลกระทบต่อคุณค่าของสถานที่น้อยที่สุด

2. ขั้นตอนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสถาปัตยกรรม

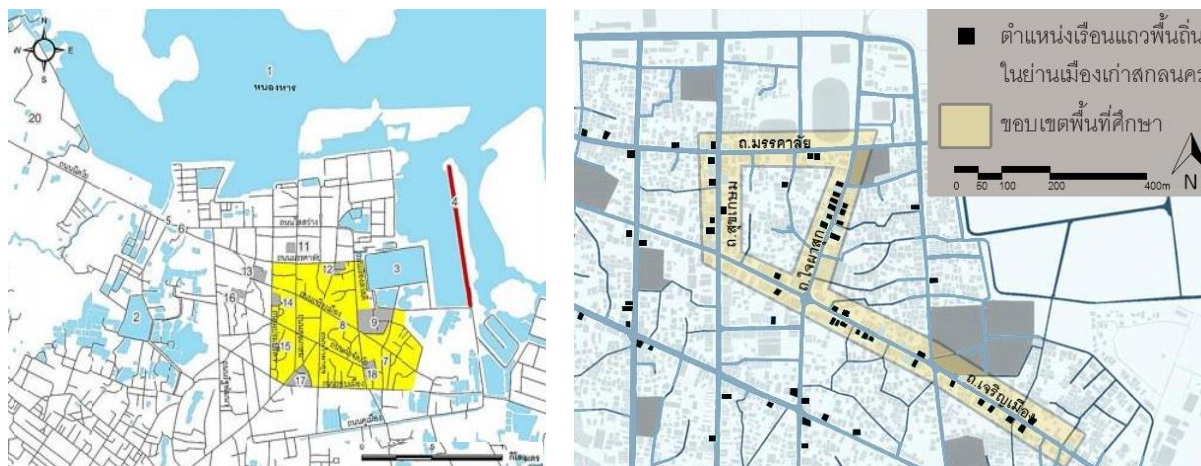
ขั้นตอนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสถาปัตยกรรมที่ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการสำรวจเชิงลึกกรณีศึกษามี 3 ขั้นตอน เริ่มต้นด้วย (1) ขั้นเตรียมการ เป็นขั้นตอนการวางแผนร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประกอบด้วย การเก็บข้อมูลสภาพเรือนพิจารณาคุณค่าความสำคัญ กำหนดวัตถุประสงค์ วางแนวคิด เตรียมแบบก่อสร้าง และจัดหาช่างมาดำเนินการปรับปรุงเรือน (2) การดำเนินงานปรับปรุงฟื้นฟูทางกายภาพ โดยอาศัยเทคนิควิธีใดอย่างหนึ่ง หรือหลายเทคนิควิธีร่วมกัน ได้แก่ การป้องกันและบำรุงรักษาองค์ประกอบที่ยังสมบูรณ์ ซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดหรือสูญหาย เสริมความแข็งแรงของโครงสร้าง ดัดแปลงพื้นที่ภายในหรือหน้าตาอาคารภายนอก ต่อเติมอาคารในพื้นที่ว่าง และปรับปรุงสาธารณูปโภคต่าง ๆ (Grimmer, 2017) และ (3) ขั้นการบริหารจัดการ และประเมินผล เป็นขั้นตอนของการประเมินว่าสิ่งที่ได้ดำเนินการปรับปรุงฟื้นฟูทางกายภาพนั้นเกิดผลดีหรือผลเสียอย่างไรทั้งต่อการใช้งานหรือต่อกายภาพอาคาร และวางแผนการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม เกี่ยวกับผู้ดูแลอาคาร แผนงานบำรุงรักษาอาคาร และแผนการปรับปรุงในอนาคต

แนวปฏิบัติในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

จากการทบทวนหลักการอนุรักษ์มรดกสิ่งก่อสร้างประเภทไม้ ค.ศ. 2017 และกฎบัตรว่าด้วยมรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่น ค.ศ. 1999 โดยสภากาชาดระหว่างประเทศ (ICOMOS) และมาตรฐานการอนุรักษ์และฟื้นฟูของสำนักงานรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยสหรัฐอเมริกา (Grimmer, 2017) เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาผลที่เกิดจากกระบวนการอนุรักษ์ สามารถสรุปประเด็นสำคัญเกี่ยวกับแนวปฏิบัติในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทไม้ได้ดังนี้ (1) การอนุรักษ์ต้องยอมรับความเปลี่ยนแปลงของเรือนไปตามยุคสมัย และควรมีการสำรวจ บันทึกข้อมูลอาคาร โดยคำนึงถึงวัสดุ โครงสร้าง และแยกแยะความแท้ขององค์ประกอบในแต่ละช่วงเวลา (2) การปรับปรุงต้องเคารพคุณค่า และรบกวนกายภาพของอาคารให้น้อยที่สุด (3) การซ่อมแซมควรเลือกใช้เทคนิคดั้งเดิมเป็นอันดับแรก และองค์ประกอบที่ต่อเติมเข้าไปควรมีความกลมกลืนแต่สามารถแยกแยะความแตกต่างจากองค์ประกอบดั้งเดิมได้ (4) องค์ประกอบที่ต่อเติมเข้าไปใหม่ต้องไม่บดบังร่องรอยที่แสดงคุณค่าของอาคาร ไม่ควรยึดติดกับโครงสร้างเดิมจนไม่สามารถถอดออกภายหลังเพื่อคืนสภาพอาคาร (5) การปรับเปลี่ยนการใช้งาน ควรเคารพต่อภาพลักษณ์ของสถานที่ และมีการวิเคราะห์พฤติกรรมของโครงสร้างโดยผู้เชี่ยวชาญ (6) การติดตั้งสิ่งอำนวยความสะดวกไม่ทำลายกายภาพของอาคาร และการใช้สารเคมีควรเลือกใช้อย่างระมัดระวัง และ (7) ตลอดระยะเวลาดำเนินการควรบันทึกวัสดุและวิธีการที่ใช้ จัดทำเป็นเอกสาร เพื่อเป็นข้อมูลเชิงประวัติหรือใช้ประโยชน์สำหรับดูแลรักษาและการอนุรักษ์ในอนาคต

ขอบเขตการศึกษา

เรือนแถวที่เลือกมาทำการศึกษาเป็นอาคารโครงสร้างไม้ รวมถึงอาคารโครงสร้างไม้ที่ถูกดัดแปลงหรือต่อเติมด้วยวัสดุสมัยใหม่ในเวลาต่อมา และตั้งอยู่ในบริเวณที่มีเรือนไม้พื้นถิ่นจำนวนมาก ตามโครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าสกลนคร โดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมือง และการสำรวจพื้นที่เบื้องต้น การวิจัยครั้งนี้จึงกำหนดพื้นที่ศึกษาริมถนนเจริญเมือง ถนนใจผาสุก ถนนมรรคาลัย และถนนสุขเกษมทางตอนเหนือ (ภาพ 1) เนื่องจากพบเรือนแถวพื้นถิ่นวางตัวอยู่อย่างหนาแน่น และเป็นย่านที่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นบริเวณแรกของกลุ่มชาติพันธุ์ในท้องถิ่น รวมถึงคนจีน และคนเวียดนาม อีกทั้งเป็นย่านศูนย์ราชการ และย่านการค้ามาแต่เดิม

ภาพ 1 พื้นที่สีเหลืองแสดงบริเวณที่มีเรือนไม้พื้นถิ่นจำนวนมากตามโครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าสกลนคร(ซ้าย) และแผนที่แสดงตำแหน่งเรือนและขอบเขตพื้นที่ศึกษา (ขวา)

ที่มา: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2558 (ซ้าย) และผู้วิจัยดัดแปลงจาก รวิจันทร์ ถิ่นนคร, 2550, น.149 (ขวา)

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ขั้นตอนการศึกษาประกอบด้วย

- (1) การทบทวนวรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เรือนแถวพื้นถิ่นในพื้นที่ศึกษา หลักการอนุรักษ์และฟื้นฟูสถาปัตยกรรม และแนวปฏิบัติในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
- (2) การสำรวจพื้นที่ศึกษาเบื้องต้นด้วยวิธีการสำรวจสภาพด้วยตาเปล่า การสัมภาษณ์ผู้ใช้งานอาคาร การถ่ายภาพ และจดบันทึกสภาพอาคาร เพื่อให้เข้าใจลักษณะและสภาพปัญหาต่าง ๆ ในภาพรวม
- (3) การคัดเลือกอาคารกรณีศึกษาเพื่อสำรวจเชิงลึก ด้วยการถ่ายภาพ การรังวัดในระดับที่เหมาะสม และการสัมภาษณ์เจ้าของอาคาร ผู้ใช้งาน หรือผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือน เพื่อปรับปรุงให้สอดคล้องกับความต้องการด้านการใช้งานในปัจจุบัน
- (4) นำข้อมูลที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์ สรุปผล และเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนแถวพื้นถิ่นในพื้นที่ศึกษาต่อไป

ผลการศึกษาสภาพปัจจุบัน และการใช้งานเรือนแถวพื้นถิ่นในย่านเมืองเก่าสกลนคร

จากการสำรวจพื้นที่ศึกษา พบเรือนแถวพื้นถิ่นจำนวน 37 หลัง มีกลุ่มเรือนที่วางตัวอยู่ติดกันหนาแน่นมากกว่า 3 หลังในบริเวณถนนเจริญเมือง และถนนใจผาสุก ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการค้า ที่ทำการหน่วยงานราชการในอดีต และไม่ได้รับผลกระทบจากเหตุอัคคีภัยครั้งใหญ่ในอดีต เรือนเหล่านี้มีอายุมากกว่า 50 ปี จนถึง 100 กว่าปี

เรือนแถวพื้นถิ่นมีความสูงตั้งแต่หนึ่งถึงสองชั้น มีความกว้างของเรือนตั้งแต่ 1 ช่วงเสาจนถึง 5 ช่วงเสา ระยะห่างช่วงเสาประมาณ 3 เมตร หันหน้าเรือนออกสู่ถนน ขนาดเรือนและการจัดวางผังจะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับขนาดที่ตั้งและความต้องการของเจ้าของเรือน เมื่อแรกสร้างเรือนถูกสร้างจากไม้ทั้งหลัง เรือนทุกหลังติดตั้งประตูบานเฟี้ยมยาวตลอดช่วงเสา บริเวณด้านหน้าอาคารชั้นล่าง สำหรับชั้นสองจะมีระเบียงยื่นออกมาทางด้านหน้าตลอดความกว้างของเรือน ประตูด้วยราวกันตกและลวดลายฉลุไม้ที่แตกต่างกันออกไป ลักษณะของหลังคาที่พบส่วนใหญ่เป็นหลังคาจั่วซึ่งหันหน้าจั่วขนานกับแนวถนน มุงด้วยแป้นเกล็ดไม้หรือสังกะสี แต่ในปัจจุบันพบเห็นเฉพาะหลังคามุงสังกะสีหรือวัสดุสมัยใหม่อย่างเหล็กมิกลอนเท่านั้น เรือน

ส่วนใหญ่มักยังมีภายนอกอาคารชั้นบนเป็นไม้ดั้งเดิม แต่ผนังชั้นล่างอาจถูกแทนที่ด้วยผนังก่ออิฐหรือกระจุก สำหรับประตูบานเฟี้ยมไม้ที่ชั้นล่าง มักถูกปิดทับหรือแทนที่ด้วยประตูเหล็กยึดหรือเหล็กม้วน

การใช้งานเริ่มแรกมีทั้งใช้เป็นที่พักอาศัย ร้านค้าร้านอาหาร ร้านค้าสมพัคอาศัย หรือสำนักงานของหน่วยงานราชการ หลังจากนั้นจึงถูกปรับเปลี่ยนการใช้งานหลายครั้งแตกต่างกันออกไป ปัจจุบันเรือนส่วนใหญ่ยังมีการใช้งานและได้รับการดูแลทั้งที่ดีและไม่เหมาะสม ผู้วิจัยพบเรือนเพียง 4 หลังที่ถูกปล่อยร้างหรือขาดการใช้งานอย่างต่อเนื่อง

จากข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยจำแนกเรือนด้วยสถานะการใช้งานและความสมบูรณ์ขององค์ประกอบดั้งเดิมที่มองเห็นจากภายนอกเรือนได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้ (ภาพ 2)

กลุ่ม 1 เรือนที่ยังมีการใช้งาน และองค์ประกอบภายนอกเรือนยังคงรูปแบบดั้งเดิมไว้มาก จำนวน 19 หลัง

กลุ่ม 2 เรือนที่ยังมีการใช้งาน แต่องค์ประกอบภายนอกเรือนเปลี่ยนแปลงไปมาก จำนวน 14 หลัง

กลุ่ม 3 เรือนที่ถูกทิ้งร้าง แต่องค์ประกอบภายนอกเรือนยังคงรูปแบบดั้งเดิมไว้มาก จำนวน 3 หลัง

กลุ่ม 4 เรือนที่ถูกทิ้งร้าง และองค์ประกอบภายนอกเรือนเปลี่ยนแปลงไปมาก จำนวน 1 หลัง

กลุ่ม 1

กลุ่ม 2

กลุ่ม 3

กลุ่ม 4

ภาพ 2 ตัวอย่างเรือนแถวพื้นดินในย่านเมืองเก่าสกลนครทั้ง 4 กลุ่มที่พบเห็นในปัจจุบัน

ที่มา: ผู้วิจัย

จากการจำแนกเรือนออกเป็น 4 กลุ่ม สรุปได้ว่า เรือนแถวพื้นดินส่วนใหญ่ยังมีการใช้งานซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่ การใช้งานที่พบเห็นในปัจจุบันเป็นการใช้งานเพื่อการอยู่อาศัย และการใช้งานเป็นร้านค้าร้านอาหาร แต่การใช้งานเป็นสำนักงานของหน่วยงานราชการไม่สามารถพบเห็นได้แล้ว องค์ประกอบภายนอกเรือนช่วยส่งเสริมภูมิทัศน์ย่านเมืองเก่า เนื่องจากเรือนที่ยังคงมีการใช้งานเหล่านี้สามารถรักษาความสมบูรณ์ขององค์ประกอบดั้งเดิมไว้ได้มาก แต่ในขณะเดียวกันก็มีโอกาสถูกดัดแปลงองค์ประกอบให้ผิดแปลกไปจากเดิมได้มากเช่นกัน เรือนที่ถูกทิ้งร้างแม้องค์ประกอบดั้งเดิมจะไม่เปลี่ยนแปลงนัก แต่มีโอกาสทรุดโทรมสูงกว่าเรือนที่ยังมีการใช้งาน และมีโอกาสที่จะถูกรื้อถอนได้ในอนาคต

บทวิเคราะห์กรณีศึกษา

เรือนแถวพื้นดินจากทั้ง 4 กลุ่มในพื้นที่ศึกษา ถูกคัดเลือกมาเป็นตัวแทนสำหรับการสำรวจเชิงลึกเมื่อวันที่ 30 มีนาคม ถึง 22 เมษายน พ.ศ. 2561 เพื่อทำความเข้าใจวัตถุประสงค์ และแนวคิดที่นำไปสู่เทคนิควิธีการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนแถว

พื้นถิ่นให้สอดคล้องกับการใช้งาน และประโยชน์ของการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือน โดยอาศัยเกณฑ์ในการคัดเลือกกรณีศึกษาคือ (1) เรือนยังคงองค์ประกอบหรือสัดส่วนที่สะท้อนให้เห็นลักษณะดั้งเดิมของเรือน (2) เรือนยังมีการใช้งานและได้รับการอนุรักษ์ และฟื้นฟูเพื่อตอบสนองการใช้งานที่เป็นอยู่ และ (3) เจ้าของเรือนหรือผู้ใช้งานมีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือน

จากเกณฑ์ทั้ง 3 ข้อดังกล่าว มีเรือนที่ได้รับอนุญาตให้สามารถเข้าสำรวจ ถ่ายภาพ และรังวัดภายในอาคารได้ทั้งหมด 11 หลัง วางตัวอยู่ริมถนนทั้ง 4 สายในพื้นที่ศึกษา ประกอบด้วย กรณีศึกษา A เลขที่ 445 ถนนมรรคาชัย กรณีศึกษา B เลขที่ 592 ถนนเจริญเมือง กรณีศึกษา C เลขที่ 886 ถนนเจริญเมือง กรณีศึกษา D เลขที่ 421/1 ถนนสุขเกษม กรณีศึกษา E เลขที่ 681 ถนนเจริญเมือง กรณีศึกษา F เลขที่ 653/1 ถนนใจผาสุก กรณีศึกษา G เลขที่ 548 ถนนใจผาสุก กรณีศึกษา H เลขที่ 416 ถนนสุขเกษม กรณีศึกษา I เลขที่ 954 ถนนเจริญเมือง กรณีศึกษา J เลขที่ 1017 ถนนเจริญเมือง และกรณีศึกษา K เลขที่ 651/1 ถนนใจผาสุก ผลการวิเคราะห์กรณีศึกษาสามารถอธิบายในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือน

วัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือน คือการแก้ปัญหาความเสื่อมสภาพของเรือน และปรับปรุงให้เหมาะสมกับการใช้งานในปัจจุบัน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1. การแก้ปัญหาความเสื่อมสภาพของเรือน

จากการสำรวจและสัมภาษณ์ผู้ดำเนินงานอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนแถวพื้นถิ่นในย่านเมืองเก่าสกลนคร พบว่าเรือนเหล่านี้มีความเสื่อมสภาพที่เกิดขึ้นร่วมกันอันเป็นสาเหตุที่นำไปสู่การอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือน ได้แก่ (1) ความเสื่อมสภาพของวัสดุผนังหลังคาแป้นเกล็ดไม้หรือสังกะสี ส่งผลให้น้ำฝนรั่วซึมลงมาสร้างความเสียหายแก่โครงสร้างหลังคา (2) ความเสื่อมสภาพของตอม่อไม้และโครงสร้างพื้น เนื่องจากลักษณะพื้นที่ดินมีระดับต่ำกว่าพื้นที่ข้างเคียง จนน้ำฝนไม่สามารถระบายได้ ทำให้โครงสร้างที่อยู่ติดผิวดินชำรุดเสียหายและพื้นเรือนทรุดเอียง (3) ความเสื่อมสภาพของห้องน้ำที่สร้างด้วยไม้และขานแดดซึ่งไม่มีหลังคาคลุม เมื่ออยู่ในสภาพเปียกสลับแห้งจึงทรุดโทรมจนใช้งานไม่ได้ (4) ความเสื่อมสภาพของผนัง ประตูหน้าต่างไม้ผุพังที่โดนแดดเป็นประจำ จนเกิดการแตกร้าวเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิและความชื้น (5) ความเสื่อมสภาพจากปลวกบริเวณผนังเรือนซึ่งอยู่ในที่อับชื้น และองค์ประกอบซึ่งเป็นไม้ใหม่ที่นำเอามาต่อเติมภายหลัง (6) ความเสื่อมสภาพจากสัตว์ขนาดเล็ก ที่บุกรุกเข้ามาอยู่อาศัยบริเวณใต้ถุน ชายคา หรือฝ้าเพดาน แล้วนำขยะและสิ่งปฏิกูลมาสะสมในบริเวณดังกล่าว และ (7) ความเสื่อมสภาพของงานระบบไฟฟ้า และระบบสุขาภิบาลที่ล้าสมัย ซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อการใช้งาน

1.2. การปรับปรุงให้เหมาะสมกับการใช้งานในปัจจุบัน

เมื่อเรือนไม่สามารถตอบสนองความต้องการทางการใช้งาน จำนวนผู้ใช้งาน และเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไป นำไปสู่การปรับปรุงฟื้นฟูเรือนให้เหมาะสมกับการใช้งานในปัจจุบัน ทั้งที่เป็นลักษณะการใช้งานที่ต่อเนื่องมาจากเดิม หรือการใช้งานที่ปรับเปลี่ยนใหม่ จากการสำรวจสามารถแบ่งการใช้งานออกเป็น 3 กลุ่ม คือ การใช้งานเชิงพาณิชย์ การใช้งานเพื่อการอยู่อาศัย และการใช้งานเชิงพาณิชย์ผสมการอยู่อาศัย

2. แนวคิด และเทคนิควิธีการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือน

เพื่อปรับปรุงฟื้นฟูสภาพเรือนให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ผู้ดำเนินงานต้องอาศัยเทคนิควิธีการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับแนวคิดที่วางไว้ในขั้นเตรียมการ จากกรณีศึกษา สรุปภาพรวมเทคนิควิธีการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนแถวพื้นถิ่นในย่านเมืองเก่าสกลนคร โดยแบ่งตามวัตถุประสงค์และแนวคิดในการอนุรักษ์ได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

2.1. เรือนที่อนุรักษ์และฟื้นฟูเพื่อแก้ปัญหาความเสื่อมสภาพ และปรับปรุงเพื่อการใช้งานเชิงพาณิชย์

เรือนกลุ่มนี้มี 5 หลัง ได้แก่ กรณีศึกษา A ซึ่งใช้งานเป็นร้านค้าและร้านกาแฟ กรณีศึกษา B ซึ่งใช้งานเป็นร้านอาหาร และร้านเสริมสวย กรณีศึกษา C ซึ่งใช้งานเป็นร้านอาหารและสถานที่ผลิตสินค้าหัตถกรรม กรณีศึกษา D ซึ่งใช้งานเป็น

ร้านอาหาร และกรณีศึกษา H ซึ่งใช้งานเป็นร้านอาหารและสำนักงาน ผู้ดำเนินงานในกลุ่มนี้มองเห็นเสน่ห์เรือนไม้เก่าและเห็นศักยภาพของทำเลที่ตั้ง จึงตัดสินใจมาอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนเพื่อดำเนินธุรกิจของตน และคาดหวังผลตอบแทนเชิงรายได้ แนวคิดในการดำเนินงานจึงมุ่งเน้นการสร้างภาพลักษณ์เรือนให้น่าสนใจเพื่อดึงดูดลูกค้า และปรับพื้นที่ให้เหมาะสมกับกิจกรรมทางธุรกิจ เทคนิควิธีการอนุรักษ์ประกอบด้วย

(1) ซ่อมแซม และเสริมความแข็งแรงโครงสร้าง

การซ่อมแซม และเสริมความแข็งแรงโครงสร้างพื้น และหลังคาที่ชำรุด เทคนิควิธีที่ใช้ครอบคลุมตั้งแต่การซ่อมแซมเฉพาะส่วนด้วยวัสดุชนิดเดิม การตัดส่วนที่ชำรุดแล้วแทนที่ด้วยวัสดุชนิดใหม่ อาทิการตัดเสาแล้วเปลี่ยนต่อม่อไม้เป็นคอนกรีต (ภาพ 3) ไปจนถึงการรื้อโครงสร้างพื้นไม้เพื่อเปลี่ยนเป็นพื้นคอนกรีต หรือการรื้อโครงสร้างหลังคาเดิมออกทั้งหมด แล้วสร้างแทนที่ด้วยโครงสร้างหลังคาเหล็กมุงด้วยแผ่นเหล็กกรีดลอน

ภาพ 3 การซ่อมแซม และเสริมความแข็งแรงของโครงสร้างพื้น ด้วยการตัดเสาแล้วเปลี่ยนต่อม่อไม้เป็นคอนกรีต (ซ้าย)

และการรื้อพื้นไม้เดิมเพื่อซ่อมแซมโครงสร้างที่ทรุดแล้วเปลี่ยนแผ่นพื้นไม้บางส่วน (ขวา)

ที่มา: อธิภา ขุนทะวันกิจ, ผู้ดำเนินการในกรณีศึกษา C, 2560

(2) ซ่อมแซม และดัดแปลงองค์ประกอบภายนอกเรือน

องค์ประกอบภายนอกที่เป็นไม้เดิมและบ่งชี้ลักษณะเด่นของเรือนจะถูกซ่อมแซมให้คืนสภาพ ส่วนองค์ประกอบที่ต่อเติมขึ้นใหม่ภายหลังจะมีแนวทางดำเนินการ 2 แนวทาง คือ (1) ดัดแปลงส่วนต่อเติมใหม่ให้กลมกลืนกับองค์ประกอบเดิม หรือ (2) ดัดแปลงส่วนต่อเติมให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนจากองค์ประกอบเดิม (ภาพ 4)

ภาพ 4 ลักษณะขององค์ประกอบภายนอกที่เป็นไม้เดิมซึ่งถูกซ่อมแซมคืนสภาพ (ซ้าย) การดัดแปลงองค์ประกอบภายนอกที่ต่อเติมภายหลังให้กลมกลืนกับองค์ประกอบเดิม (กลาง) และการดัดแปลงองค์ประกอบชั้นล่างที่ต่อเติมภายหลังให้ดูแตกต่างจากองค์ประกอบเดิมที่ชั้นสอง (ขวา)

ที่มา: ผู้วิจัย

(3) ดัดแปลงพื้นที่ใช้งานภายใน

ภายในเรือนถูกจัดวางผังการใช้งานใหม่ และกันพื้นที่ด้วยผนังเบา นอกจากนี้ยังคำนึงถึงการทำให้พื้นที่ดูกว้างขวางไม่อึดอัด โดยใช้วิธีการดึงแสงธรรมชาติเข้ามาในเรือน ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มขนาดช่องเปิด การดัดแปลงช่องเปิดเพื่อเชื่อมต่อพื้นที่ภายในกับภายนอก รวมถึงการเจาะพื้นเพื่อเชื่อมโยงพื้นที่โล่งทางตั้ง (ภาพ 5)

ภาพ 5 ภาพการดัดแปลงช่องเปิดเพื่อเชื่อมต่อพื้นที่ภายในกับภายนอก (ซ้าย) และภาพการเจาะพื้นเพื่อเชื่อมโยงพื้นที่โล่งทางตั้ง (ขวา)
ที่มา: ผู้วิจัย

(4) การรื้อถอน และต่อเติมอาคารในพื้นที่ว่าง

เมื่อต้องการพื้นที่รองรับลูกค้าจำนวนมาก จึงขยายพื้นที่ใช้งานโดยการรื้อถอนผนัง หรือระเบียงทางด้านหลัง แล้วต่อเติมโครงสร้างเรือนในพื้นที่ว่าง โดยทำเป็นโครงสร้างใหม่แยกจากโครงสร้างเดิมของเรือน

(5) ต่อเติมและปรับปรุงสาธารณูปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวก

ระบบไฟฟ้าที่เก่าและชำรุดถูกรื้อถอน เพื่อเดินสายไฟใหม่ พร้อมกับเปลี่ยนหม้อแปลงไฟฟ้าสำหรับรองรับปริมาณการใช้ไฟที่สูงขึ้น ระบบประปาและสุขาภิบาลถูกปรับปรุงให้สัมพันธ์กับการต่อเติมหรือย้ายตำแหน่งห้องน้ำห้องครัว

2.2. เรือนที่อนุรักษ์และฟื้นฟูเพื่อแก้ปัญหาความเสื่อมสภาพ และปรับปรุงเพื่อการอยู่อาศัย

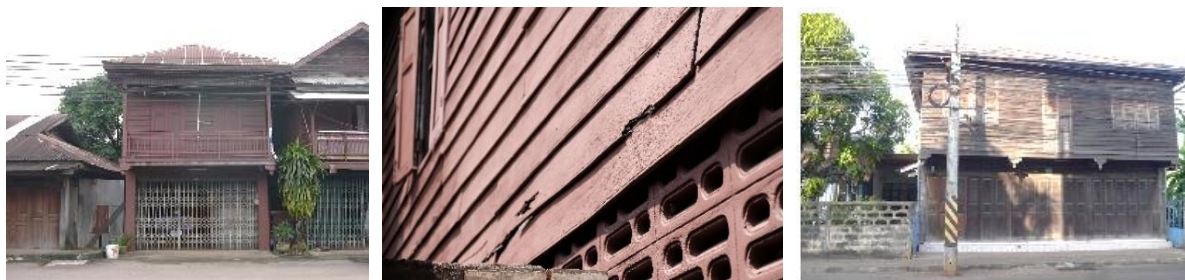
เรือนกลุ่มนี้มี 2 หลัง ได้แก่ กรณีศึกษา I และ กรณีศึกษา J ผู้ดำเนินการเป็นเจ้าของเรือนจึงมีความผูกพันและต้องการเก็บรักษามรดกให้อยู่คู่กับเมือง แนวคิดในการดำเนินงานคือการยืดอายุการใช้งานเรือน ทำให้คุณภาพชีวิตของผู้อยู่อาศัยดีขึ้น และเก็บรักษามรดกจากบรรพบุรุษไว้ให้ดีที่สุด เทคนิควิธีการอนุรักษ์ประกอบด้วย

(1) ซ่อมแซม และเสริมความแข็งแรงโครงสร้าง

โครงสร้างพื้นไม้ส่วนที่ชำรุดถูกซ่อมแซมด้วยการเปลี่ยนชิ้นส่วนใหม่ หรือตามไว้ด้วยวัสดุชนิดเดิม กรณีที่พื้นไม้เสียหายมาก ดังเช่นกรณีศึกษา I ที่นำรถมาจอดภายในเรือนจนพื้นทรุดเอียง โครงสร้างพื้นไม้ชั้นล่างจึงถูกรื้อถอนทั้งหมดเพื่อทำเป็นพื้นคอนกรีตแทน

(2) ซ่อมแซม และดัดแปลงองค์ประกอบภายนอกเรือน

เทคนิควิธีการที่ทั้งสองกรณีศึกษาใช้คือ การซ่อมแซมเท่าที่จำเป็นด้วยวัสดุเดิม และนำไม้จากการรื้อถอนเดิมของเรือนไปกั้นบริเวณระเบียงเพื่อกันฝนและเพิ่มพื้นที่ใช้งาน นอกจากนี้ กรณีศึกษา I มีการเปลี่ยนวัสดุผนังจากไม้เป็นการก่ออิฐฉาบปูนเพื่อให้ทนน้ำฝนที่กระเซ็นมาจากหลังคาเรือนข้างเคียง และเปลี่ยนประตูจากบานเฟี้ยมไม้เป็นบานเหล็กยึด (ภาพ 6)

ภาพ 6 การเปลี่ยนประตูทางเข้าเรือนจากบ้านเพี้ยมไม้เป็นบานเหล็กยึด (ซ้าย) ผนังเรือนฝั่งที่ชำรุด และเปลี่ยนวัสดุผนังชั้นล่างจากไม้เป็นก่ออิฐ (กลาง) และ การย้ายแนวผนังไม้เพื่อกันฝนสาดบริเวณระเบียงชั้นสองของเรือน (ขวา)
ที่มา: ผู้วิจัย

(3) ตัดแปลงพื้นที่ใช้งานภายใน

ภายในเรือนใช้วิธีการย้ายแนวผนังไม้เดิมด้วยการรื้อขึ้นส่วนแล้วนำไปประกอบที่ตำแหน่งใหม่ หรือกันแบ่งด้วยผนังเบาที่เป็นวัสดุสมัยใหม่ เช่น อลูมิเนียม กระຈก หรือยิปซัมบอร์ด รวมถึงใช้เฟอร์นิเจอร์เดิมเป็นตัวแบ่งพื้นที่ใช้งานให้เป็นสัดส่วนส่วนแทนการต่อเติมผนัง

(4) การรื้อถอน และต่อเติมอาคารในพื้นที่ว่าง

เรือนกรณีศึกษา J มีผู้ใช้งานเป็นผู้ป่วยและผู้สูงอายุที่ต้องการพื้นที่ใช้งานบริเวณชั้นล่างเพิ่มขึ้น จึงรื้อถอนครัวและชานไม้ทางด้านหลังเพื่อขยายพื้นที่ที่พักอาศัย โดยการต่อเติมโครงสร้างแยกจากเรือนเดิมด้วยวัสดุชนิดใหม่ (ภาพ 7)

ภาพ 7 แสดงลักษณะการต่อเติมเรือนบริเวณพื้นที่ว่างจากการรื้อถอนอาคารเดิมเพื่อขยายพื้นที่ที่พักอาศัย
ที่มา: ผู้วิจัย (ซ้าย) และ นิศากร หงษ์สกุล, เจ้าของเรือนกรณีศึกษา J, 2557 (กลาง, ขวา)

(5) ต่อเติมและปรับปรุงสาธารณูปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวก

ระบบไฟฟ้าที่เก่าและชำรุดถูกรื้อถอน เพื่อเดินสายไฟใหม่ ภายในห้องน้ำถูกเปลี่ยนสุขภัณฑ์ให้ผู้สูงอายุใช้งานสะดวก พร้อมกับวางระบบประปาและสุขาภิบาลใหม่ให้สัมพันธ์กับการต่อเติมอาคาร สำหรับเรือนกรณีศึกษา J มีการติดตั้งเครื่องปรับอากาศในห้องนอนของผู้สูงอายุซึ่งเป็นผู้ป่วยติดเตียงด้วย

2.3. เรือนที่อนุรักษ์และฟื้นฟูเพื่อแก้ปัญหาความเสื่อมสภาพ และปรับปรุงเพื่อการใช้งานเชิงพาณิชย์ผสมการอยู่อาศัย

เรือนกลุ่มนี้มี 4 หลัง ได้แก่ กรณีศึกษา E และกรณีศึกษา F ซึ่งใช้งานเป็นบ้านพักและร้านค้า กรณีศึกษา G ซึ่งใช้งานเป็นบ้านพักและกิจการเช่าพระ และ กรณีศึกษา K ซึ่งใช้งานเป็นบ้านพักและร้านตัดผม แนวคิดในการดำเนินงาน คือการยืดอายุการใช้งานเรือน ทำให้คุณภาพชีวิตของผู้อยู่อาศัยดีขึ้น และแบ่งพื้นที่เรือนเพื่อกิจกรรมทางธุรกิจ นอกจากนี้ หากผู้ดำเนินการเป็นเจ้าของเรือนจะมีแนวความคิดในการรักษามรดกเพื่อส่งต่อให้ลูกหลานด้วยเช่นกัน เทคนิควิธีการอนุรักษ์ประกอบด้วย

(1) ซ่อมแซม และเสริมความแข็งแรงโครงสร้าง

การซ่อมแซมหลังคามักเป็นการซ่อมแซมเฉพาะจุด โดยการเปลี่ยนวัสดุหลังคาสังกะสีแทนตำแหน่งที่รั่วซึม ส่วนการปรับปรุงพื้นไม้ มีตั้งแต่การซ่อมแซมเฉพาะจุดโดยเสริมโครงสร้างสร้างแทนตำแหน่งที่ทรุด เรือนบางหลังมีการรื้อพื้นไม้เพื่อยกระดับพื้นเรือนขึ้นจากระดับเดิมที่ต่ำกว่าถนน ไปจนถึงการรื้อโครงสร้างออกทั้งหมดแล้วแทนที่ด้วยพื้นคอนกรีต

(2) ซ่อมแซม และดัดแปลงองค์ประกอบภายนอกเรือน

องค์ประกอบภายนอกเรือนถูกเก็บรักษาไว้ตามสภาพเดิม ซ่อมแซมเฉพาะจุดที่ชำรุด และทาสีน้ำมันเพื่อปกป้องผิวไม้ บางกรณีศึกษาใช้ไม้อัดมาปิดทับระแนงช่องลมเหนือผนังเพื่อป้องกันสัตว์เข้าไปอยู่อาศัย หรือเพื่อติดตั้งเครื่องปรับอากาศ นอกจากนี้ยังพบเห็นการแขวนไม้ประดับเพื่อบังแดด หรือต่อเติมผ้าใบกันแดด ที่มีสีสันทึบกลมกลืนกับผนังเรือน (ภาพ 8)

ภาพ 8 การแขวนไม้ประดับด้านหน้าเรือน (ซ้าย) การติดตั้งผ้าใบกันแดดด้านหน้าเรือน (กลาง)

ที่มา: ผู้วิจัย

(3) ดัดแปลงพื้นที่ใช้งานภายใน

ภายในเรือนบริเวณชั้นล่างถูกแบ่งพื้นที่ส่วนหน้าไว้สำหรับประกอบกิจการสร้างรายได้ กั้นแบ่งพื้นที่เชิงพาณิชย์กับพื้นที่ห้องนอนด้วยผนังเบา เช่น อลูมิเนียมและกระจก และไม้อัดแต่งผิว และใช้เฟอร์นิเจอร์เป็นตัวแบ่งขอบเขตระหว่างพื้นที่ร้านค้ากับส่วนหลังร้าน หรือส่วนพักอาศัยในช่วงกลางวัน (ภาพ 9)

ภาพ 9 ลักษณะการแบ่งพื้นที่ใช้งานภายในของเรือนซึ่งใช้งานเป็นบ้านพักและกิจการเช่าพระ

ที่มา: ผู้วิจัย

(4) การรื้อถอน และต่อเติมอาคารในพื้นที่ว่าง

เรือนกรณีศึกษา E มีการต่อเติมหลังคาบริเวณลานหลังบ้านเพื่อใช้เป็นสวนซักล้างและทำครัว ส่วนเรือนกรณีศึกษา K ถูกรื้อถอนโครงสร้างเรือนไม้ให้เหลือความลึกเพียง 1 ช่วงเสา เนื่องจากไม่ต้องการถอยร่นแนวอาคารตามกฎหมาย (เกิด อุ่ม ภูธร, 2561) แล้วต่อเติมอาคารพักอาศัย 2 ชั้น โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กเข้ามาแทนที่ในตำแหน่งที่ติดกับโครงสร้างไม้เดิม

(5) ต่อเติมและปรับปรุงสาธารณูปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวก

ระบบไฟฟ้าที่เก่าและชำรุดถูกรื้อถอน เพื่อเดินสายไฟใหม่ ห้องน้ำถูกปรับปรุงและเปลี่ยนสุขภัณฑ์ให้ผู้สูงอายุใช้งานสะดวกขึ้น พร้อมกับวางระบบประปาและสุขาภิบาลใหม่ นอกจากนั้นเรือนเหล่านี้มักติดตั้งเครื่องปรับอากาศภายในห้องนอนที่กันขึ้นมาใหม่ เช่นเดียวกับเรือนกรณีศึกษา K ซึ่งติดตั้งเครื่องปรับอากาศในส่วนร้านตัดผมด้วย

3. ประโยชน์ของการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนแถวพื้นถิ่นในย่านเมืองเก่าสกลนคร

จากการดำเนินงานอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนแถวพื้นถิ่นกรณีศึกษา ผลของการดำเนินงานช่วยส่งเสริมคุณค่าของเรือนในประเด็นดังต่อไปนี้

3.1. การอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนช่วยส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากเรือนแถวพื้นถิ่น

จากการศึกษาสภาพปัจจุบันของเรือนแถวพื้นถิ่นในพื้นที่ศึกษาพบว่า จำนวนเรือนที่ถูกทิ้งร้างอยู่ในระดับต่ำ สอดคล้องกับการศึกษาเชิงลึกกรณีศึกษา ที่พบว่าเรือนทุกหลังมองเห็นคุณค่าทางประโยชน์ใช้สอยและมีแนวคิดร่วมเกี่ยวกับการยืดอายุเรือนเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างปลอดภัย เทคนิควิธีการที่ให้ความสำคัญเป็นลำดับแรกจึงเป็นการซ่อมแซมและเสริมความแข็งแรงของโครงสร้าง และให้ความสำคัญกับการปรับปรุงสาธารณูปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ยิ่งไปกว่านั้น ผู้ดำเนินงานส่วนหนึ่งยังมองเห็นคุณค่าทางเศรษฐกิจของเรือน โดยมองว่าภาพลักษณ์ของเรือนที่มีความเก่าแก่ เป็นสิ่งที่น่าสนใจและสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการต่อยอดทางธุรกิจได้ จึงใช้เทคนิคการปรับปรุงพื้นที่ภายในหรือต่อเติมพื้นที่ภายนอกให้สอดคล้องกับลักษณะกิจการของตน

3.2. การอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนช่วยส่งเสริมภูมิทัศน์ และประวัติศาสตร์ย่านเมืองเก่า

เรือนส่วนใหญ่ยังรักษารูปทรงประกอบภายนอกเรือนที่เป็นของดั้งเดิมไว้ได้มาก เนื่องจากเจ้าของเรือนมองเห็นคุณค่าทางจิตใจและอยากเก็บรักษาไว้เป็นมรดก การปรับปรุงที่เกิดขึ้นจึงเน้นการปรับพื้นที่ใช้งานภายในหรือต่อเติมบริเวณที่ว่าง ส่วนองค์ประกอบภายนอกจะแตกต่างเท่าที่จำเป็น แม้ว่าอาจเห็นการต่อเติมองค์ประกอบที่ดูแปลกแยก แต่ก็สามารถรื้อถอนเพื่อคืนสภาพดั้งเดิมได้ภายหลัง นอกจากเรือนจะเป็นมรดกของครอบครัวแล้ว เรือนยังถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของเมือง เนื่องจากตัวเรือนและองค์ประกอบต่าง ๆ ยังสามารถถ่ายทอดเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ เรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างคนในพื้นที่ และเป็นหลักฐานที่แสดงภูมิปัญญาการก่อสร้าง นอกจากนั้น ในปัจจุบันจำนวนเรือนแถวพื้นถิ่นยังคงเหลืออยู่มาก และวางตัวติดกันหลายหลังในบางพื้นที่ จึงช่วยส่งเสริมภูมิทัศน์ย่านเมืองเก่าได้เป็นอย่างดี

บทสรุป และข้อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนแถวพื้นถิ่น

การอนุรักษ์และฟื้นฟูเป็นระดับการอนุรักษ์ที่ช่วยส่งเสริมคุณค่าความสำคัญสำหรับการคงอยู่ของเรือนแถวพื้นถิ่นในย่านเมืองเก่าสกลนครได้เป็นอย่างดี ยิ่งแม้ว่าการดำเนินงานอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนอาจรบกวนความแท้ในด้านการออกแบบวัสดุและมีมือช่าง ซึ่งเป็นการลดทอนคุณค่าทางสถาปัตยกรรมลงไปบ้าง แต่ยังสามารถรักษารูปทรงที่บ่งบอกลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่ไว้ สามารถรักษาคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ที่ถ่ายทอดเรื่องราวความเป็นมาของย่านสำคัญในเมือง ให้ยังคงความงามและช่วยส่งเสริมภูมิทัศน์ย่านเมืองเก่า นอกจากนี้การดำเนินงานที่เกิดขึ้นยังทำให้เรือนสามารถรักษาคุณค่าทางประโยชน์ใช้สอยไว้ได้มาก และมีคุณค่าทางจิตใจทั้งต่อผู้ครอบครองและบุคคลภายนอกที่พบเห็น

แนวทางสำหรับการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือนแถวพื้นถิ่นหลังอื่น ๆ ในย่านเมืองเก่าสกลนคร ควรยึดหลักแนวคิดด้านการส่งเสริมภูมิทัศน์ย่านเมืองเก่า ร่วมกับส่งเสริมการใช้ประโยชน์อย่างร่วมสมัย สำหรับการส่งเสริมภูมิทัศน์ย่านเมืองเก่า ผู้ดำเนินงานควรให้ความสำคัญกับผิวภายนอกเรือนที่สามารถมองเห็นจากถนนทางด้านหน้า เก็บรักษาและซ่อมแซมองค์ประกอบดั้งเดิม ต่อเติมส่วนที่ขาดหาย พร้อมกับรื้อถอนองค์ประกอบที่ดูแปลกแยก หรือย้ายตำแหน่งไปยังตำแหน่งที่สังเกตเห็นได้ยาก สำหรับการส่งเสริมการใช้ประโยชน์อย่างร่วมสมัย ผู้ดำเนินงานสามารถปรับปรุงสภาพพื้นที่ภายใน หรือต่อเติมอาคารในพื้นที่ว่างในเขตที่ดิน และปรับปรุงสาธารณูปโภค เพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะการใช้งานที่ต้องการ ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ใช้สอยเดิม หรือปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยใหม่

สิ่งที่ผู้ดำเนินงานควรให้ความสำคัญมากขึ้นในขั้นตอนการอนุรักษ์และฟื้นฟูเรือน เพื่อให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย และลดปัญหาระหว่างการดำเนินงาน คือ (1) การจัดทำเอกสารรวบรวมข้อมูลประวัติเรือน บันทึกสภาพความเสียหาย เขียนแบบ และบันทึกสภาพเรือนตลอดกระบวนการ (2) การประเมินคุณค่าความสำคัญก่อนดำเนินงาน ทั้งองค์ประกอบที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ (3) การรณรงค์ให้อนุรักษ์ป่าไม้เพื่อส่งเสริมการใช้ไม้ ซึ่งเป็นวัสดุดั้งเดิมที่หายาก และมีราคาสูง หรือทดแทนด้วยการเลือกใช้วัสดุในท้องถิ่นที่หาได้ง่ายและราคาไม่สูง โดยพยายามเลือกใช้ให้กลมกลืนกับวัสดุเดิม และ (4) การประเมินผลหลังการดำเนินงานอนุรักษ์และฟื้นฟู การวางแผนการดูแลรักษาเรือนอย่างเป็นระบบ

บรรณานุกรม

การเคหะแห่งชาติ. (2549). *โครงการศึกษาแนวทางการพัฒนาและฟื้นฟูที่อยู่อาศัยที่ส่งเสริมเอกลักษณ์ของเมืองจังหวัดสกลนคร*. (ม.ป.ท.).

เกิด อุ่มภูธร. (2561, 1 เมษายน). *สัมภาษณ์*.

ชำนาญ บุญญาพุทธิพงศ์. (2553). ความเปลี่ยนแปลงของเรือนอีสาน. ใน สนวนันต์ ธรรมแก้ว (บรรณาธิการ), *ภูมิปัญญาชาวบ้าน สู่งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น* (น.91-100). กรุงเทพฯ: บริษัท พลัสเพรส จำกัด.

ธาดา สุทธิธรรม. (2554). *หลักการอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและการอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานในแนวทางการมีส่วนร่วม*. ขอนแก่น: มูลนิธิภูมิปัญญา สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและศิลปะเอเชีย.

พิระเดช จักรพันธุ์, ม.ร.ว. และ คณาจารย์. (2553). *สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น*. ใน สนวนันต์ ธรรมแก้ว (บรรณาธิการ), *ภูมิปัญญาชาวบ้าน สู่งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น* (น.9-26). กรุงเทพฯ: บริษัท พลัสเพรส จำกัด.

ยงฉนิทร์ พิมลเสถียร. (2556a). *การปรับปรุงฟื้นฟูเมืองและการอนุรักษ์เมือง*. ปทุมธานี: โรงพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ยงฉนิทร์ พิมลเสถียร. (2556b). ย่านเมืองเก่าและชุมชนดั้งเดิมกับการอนุรักษ์. *เมืองโบราณ*, 39(2), 94-107.

รวินทร์ ถิ่นนคร. (2550). *โอกาสในการอนุรักษ์ พื้นฟูที่อยู่อาศัยย่านเมืองเก่าสกลนคร*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

วรวิทย์ จันทเดช. (2559, 19-20 ธันวาคม). *ปัจจัยการดำรงอยู่ของกลุ่มเรือนไม้ดั้งเดิมในย่านเมืองเก่าสกลนคร*. บทความจากการประชุมวิชาการระดับชาติ “สถาปัตยกรรมกรรมทัศน์” และการประชุมระดับนานาชาติ “สถาปัตยกรรม” พ.ศ. 2559. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

วิวัฒน์ เตมียพันธ์. (2553). *แนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น*. ใน สนวนันต์ ธรรมแก้ว (บรรณาธิการ), *ภูมิปัญญาชาวบ้าน สู่งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น* (น.27-46). กรุงเทพฯ: บริษัท พลัสเพรส จำกัด.

- สพสันต์ เพชรคำ. (2560). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสกลนคร*. สกลนคร: สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- สมชาติ จิงสิริอารักษ์. (2540). *การอนุรักษ์โครงสร้างและวัสดุของโบราณสถาน* [เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์]. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2558). *โครงการกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองเก่า: เมืองเก่าสกลนคร*. กรุงเทพฯ: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- สุวิทย์ ชีรสาคัด. (2557). *ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488 เล่ม 2*. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อรศิริ ปาณินท์ และ สมคิด จิระทัศนกุล. (2544). *เรือนค้าขายพื้นถิ่นในชุมชนเมือง*. กรุงเทพฯ: เจ พรีน.
- Australia ICOMOS. (2013). *The Burra Charter: The Australia ICOMOS charter for places of cultural significance*. Retrieved from <https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>
- Douglas, J. (2002). *Building adaptation*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Feilden, B. M. (1995). *Conservation of historic buildings*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Grimmer, A. E. (2017). *The secretary of the interior's standards*. Washington, DC: National Park Service, U.S. Department of the Interior.
- ICOMOS. (1999). *Charter on the built vernacular heritage. (1999)*. Retrieved from https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/vernacular_e.pdf
- ICOMOS. (2017). *Principles for the conservation of wooden built heritage*. Retrieved from https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/GA2017_6-3-4_WoodPrinciples_EN_adopted-15122017.pdf
- Jokilehto, J. (2002). *A history of architectural conservation*. Oxford: Butterworth-Heinemann.